

Puolustusvoimain liikekannallepanon oikeudellinen perusta

Yleisesikuntakomentajakapteeni Pentti Iivanainen

I JOHDANTO

Maanpuolustus on yhteiskunnan kaikille aloille vaikutuksensa ulottava toimintakenttä. Sen päämääränä on valtakunnan valtiollisen riippumattomuuden ja alueellisen koskemattomuuden turvaaminen sekä laillisen yhteiskuntajärjestyksen ja turvallisuuden ylläpitäminen. Maanpuolustuksen monitahoiseen kokonaisuuteen sisältyvät rauhan aikana suunniteltavat ja valmisteltavat sekä kriisitilanteessa ja sodan aikana suoritettaviksi tulevat sotilaalliset, taloudelliset, hallinnolliset, väestönsuojelulliset ja henkisen maanpuolustuksen toimenpiteet. Sodan totaalisuus on laajentanut maanpuolustuksen koskemaan koko yhteiskuntaa ja jokaista maanpuolustukseen fyysisesti ja henkisesti pystyvää yhteiskunnan jäsentä. Maanpuolustus on jokaisen kansalaisen velvollisuus. Maanpuolustusvelvollisuus on saanut ilmaisunsa lainsäädännössämme 17.7.1919 annetun hallitusmuotomme 75 §:n 1 momentissa — aikana,

jolloin totaalinen sodankuva käsitteenä alkoi vasta hahmottua ja selkiintyä.¹⁾

Totaalisen sodan ja samalla maanpuolustuksen laaja-alaisuus saa hyvän ilmaisunsa Luther Gulick'in teoksessa *Administrative from World War II*, jossa hän lausuu: "Lähtiessään sotaan kansakunta vyöttää itsensä suurimpaan koetukseensa. Näin tehdessään se turvautuu sotavoimiinsa, ulkomaisiin ystäviinsä, omaan miesvoimaansa, raaka-aineisiinsa, tehtaiksiinsa, työkaluihinsa ja varastoihinsa, tieteellisiin ja teknillisiin kykyihinsä sekä poliittisiin, taloudellisiin ja sotilaallisiin laitoksiinsa ja taitoihinsa." Luther Gulick jatkaa: "Suurimman mahdollisen voiman kehittäminen riippuu siten näiden voimien koordinoitusta johtamisesta sekä siksi organisaatiosta ja hallinnosta."²⁾

Liikekannallepano liittyy maanpuolustukseen. Liikekannallepanokäsitteen sisältö on laajentunut samassa suhteessa kuin maanpuolustuksenkin toiminta-alat. Nykyisessä yleisessä kielenkäytössä liikekannallepanoa ei ole rajoitettu käsittämään yksinomaan puolustusvoimien saattamista liikekannalle vaan se sisältää tämän ohella myös maanpuolustuksen kaikkien alojen liikekannallepanon.³⁾ Vaikka liikekannallepanon suoritus onkin ajallisesti tarkasteltuna yleensä varsin lyhytaikainen, on se sitä merkityksellisempi. Se koskee syvälti koko yhteiskuntaa ja sen taloudellista toimintaa ja saattaa ne suurten, monitahoisten muutosten alaisiksi. Se joudutaan suorittamaan aina jo poikkeuksellisiksi muuttuneissa olosuhteissa ja siksi se on erittäin vaativa, huolellista valmistelua edellyttävä ja määrätietoisesti sekä nopeasti täytettävä tehtävä, jonka onnistumisella tai epäonnistumisella saattaa olla aivan ratkaiseva merkitys valtakunnan tuleviin kohtaloihin.

Edelleen liikekannallepanoa yleisesti tarkastellen sen voidaan sanoa olevan ulko- tai sisäpoliittinen seurausilmiö. Sen luonne on defensiivinen

¹⁾ Tervasmäki, Eduskuntaryhmät ja maanpuolustus valtiopäivillä 1917—1939, s. 2, mainitsee, että jo niinkin varhain kuin 1860-luvulla Friedrich Engels ja Karl Marx mainitsivat nykyiset totaalisen sodan alakäsitteet. Heidän mukaansa sodankäyntiin kuului paitsi sotilaallisia myös poliittisia, taloudellisia ja henkisiä toimenpiteitä. Totaalisen sodan käsitteet teki yleisemmin tunnetuksi kenraali Erich Ludendorff vuonna 1935 julkaistulla totalista sotaa käsittelevällä kirjallaan.

²⁾ Killinen, *Demokratia ja totaalinen sota*, s. 7.

³⁾ Ks. esimerkiksi Otavan *Iso Tietosanakirja*, 5. osa, hakusana liikekannallepano, s. 619.

silloin, kun sen toimeenpano tähtää valtakunnan valtiollisen riippumattomuuden ja alueellisen koskemattomuuden puolustamiseen tai sisäisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitämiseen. Mutta liikekannallepano voi olla myöskin ilmaus sotavoiman offensiivisesta käyttötarkoituksesta. Se on sitä silloin, kun valtion ehdottomiksi asettamat ulkopoliittiset päämäärät eivät enää ole saavutettavissa muulla tavoin ja muilla painostuskeinoilla.

Valtioiden väliset liittosopimukset — hyökkäykselliset tai puolustukselliset — saattavat edellyttää liikekannallepanoa kaikissa sopimusvaltioissa jonkin näistä joutuessa konfliktitilanteeseen. Liikekannallepanoa voi siis luonnehtia myös sopimusvelvoitteinen solidaarisuus.

Valtakunnan talouselämän huomattava vaarantuminen tai suurtuho-tapaus, jonka aikaansaannosten lieventäminen ja poistaminen vaatii nopeata ja tehokasta apua, voi olla syynä ainakin rajoitettuun liikekannallepanoon.

Liikekannallepano on sekä syy-yhteyksiltään että seurausilmiöiltään monitahoinen toimenpide. Se on valtiovallan käytettävissä oleva tehokas keino saada tarvittaessa voimaa käytettäväkseen tarkoitustensa saavuttamiseksi. Liikekannalle saatetun voiman käyttötarkoitus on jätetty useinkin valtiosäännössä tai muissa laeissa avoimeksi, ennalta määrittelemättömäksi ja harkinnanvaraiseksi. Esimerkiksi Suomessa on puolustusvoimain liikekannallepanon välillinen tarkoituserä jätetty lainsäädännössä määrittelemättä.

Suurten vaikutustensa vuoksi ei valtiovalta herkästi liikekannallepanoon turvaudu, vaan yleensä tarkoituserästä riippumatta vasta silloin, kun muita mahdollisuuksia ei ole enää tarjolla.

Puolustusvoimain liikekannallepanosta voitaisiin käyttää myös — jos tahdottaisiin noudattaa oikeustieteessä melko tavallista käsitteellistä ilmaisutapaa — käsitettä liikekannallepano suppeammassa merkityksessä, erotukseksi liikekannallepanosta laajemmassa merkityksessä, johon puolustusvoimain liikekannalle saattamisen lisäksi kuuluvat — nyt käsittelyn ulkopuolelle jäävät — valtakunnan hallinnon, henkisen elämän, talouselämän, väestönsuojelun, liikenteen ja viestiliikenteen sekä muun siviilielämän sodan kannalle asettaminen ja saattaminen palvelemaan maanpuolustuksen päämääriä. Kun edellä mainitut käsit-

teet ovat kuitenkin vaikeatajuisia ja sinänsä huonosti sisältönsä valaisevia on syytä pidättäytyä yksiselitteisemmissä ja kansantajuisemmissä käsitteissä: puolustusvoimien liikekannallepano ja siviilielämän liikekannallepano, jotka yhdessä toteutettuna ovat valtakunnan kaikkien alojen liikekannallepano. Alunpitäen liikekannallepanokäsite lienee koskenut vain varsinaista sotaväkeä, puolustusvoimia.

Tavoitteeksi tässä tutkielmassa on rajoitettu ottamaan puolustusvoimain liikekannallepanoa koskevien, positiivisen oikeutemme normien toteaminen, niiden sovellutusalojen tutkiminen sekä erityisesti perustuslain liikekannallepanoa koskevan menettelysäännöksen mahdollisen kehittämistarpeen tarkastelu.

Tutkielmassa on kiinnitetty huomiota liikekannallepanoa koskevan lainsäädäntömme historialliseen taustaan siinä toivossa, että menneisyyteen kohdistuva tarkastelu antaisi valaistusta voimassaolevien oikeussäännösten sisällölle. Historiallinen tarkastelu on aloitettu nykyisen HM:n edeltäjästä, Kustaa III:n vuoden 1772 HM:sta, joka oli maassamme voimassa myös koko Venäjän vallan ajan. Tätä varhaisempaan aikaan ei ole katsottu aiheelliseksi tarkastelua ulottaa, koska liikekannallepanosäännösten kehittämiseen vaikuttaneet tekijät — näistä mainittakoon ennenkaikkea yleinen asevelvollisuus — ovat myöhäissyntyisempiä.

Vielä todettakoon, että liikekannallepano on oikeustieteessä kuten muissakin empiirisissä tieteissä saanut vähän huomiota osakseen. Yleensä liikekannallepano todetaan tapahtumana pyrkimättä sen yksityiskohtaisempaan erittelyyn ja selvittämiseen. Tämä johtunee siitä, että historiallisena tapahtumana liikekannallepano siihen sisältyvine toimenpiteineen on ollut sitä välittömästi seuranneisiin tapahtumiin verrattuna vain vähän mielenkiintoa herättävä sekä toisaalta siitä, että liikekannallepanon yksityiskohtiin perehtyminen on ollut ja on vaikeata, sillä kaikissa valtioissa useimmat liikekannallepanoon liittyvät yksityiskohdat kuuluvat parhaiten varjeltuihin salaisuuksiin, joita ei edes historiaan kuuluvina hevin paljasteta.⁴⁾

⁴⁾ Ks. esimerkiksi Suomessa AsiakJulkL 2 ja 4 luku sekä — A 1 §.

II PUOLUSTUSVOIMAIN LIIKEKANNALLEPANO KASITTEEN SISÄLTÖ

Puolustusvoimain liikekannallepanossa puolustusvoimat siirtyvät rauhan ajan kokoonpanosta sodan ajan kokoonpanoon ja saatetaan sotakelpoisiksi. Liikekannallepano voi olla joko yleinen tai osittainen. Yleisessä liikekannallepanossa siis perustetaan rauhanaikaisesta puolustuslaitoksesta ja rajavartiolaitoksesta lisäämällä niiden vahvuutta palvelukseen kutsutuilla reserviin ja mahdollisesti myös nostoväkeen kuuluvilla asevelvollisilla ne sodan ajan esikunnat ja joukot, joita puolustusvoimien suoritettaviksi tulevat tehtävät edellyttävät. Osittaisessa liikekannallepanossa siirrytään sodan ajan kokoonpanoon erikseen harmitussa laajuudessa. Perustettavat joukot esikuntineen varustetaan niiden toiminnan vaatimilla taistelu- ja liikuntavälineillä sekä muulla varustuksella, jonka jälkeen ne ovat valmiit keskitettäväksi perustamisalueiltaan toiminta-alueilleen.

Liikekannallepano päättyy liikekannallepanotoimenpiteitten osalta kunkin perustettavan joukon keskitysvalmiuden saavuttamiseen ja kokonaisuudessaan silloin, kun kaikki perustamistehtävät on suoritettu. Oikeudellisesti katsoen joukko on kuitenkin liikekannallepantu aina kotiuttamiseensa saakka (AsevL).

Perustajina toimivat rauhan ajan joukko-osastot, esikunnat ja laitokset sekä sotilaspiirien esikunnat, jotka saatuaan käskyn liikekannallepanon aloittamisesta ryhtyvät suorittamaan perustamistehtäviään. Tämä voi tapahtua sodan uhkan tai valtion sisäisen kriisitilanteen ollessa ilmeinen tai yllättäen alkaneen sodan tai kapinan aikana. ⁵⁾

Liikekannallepano voi olla täydellinen, jolloin valtakunnan koko sotilaallinen voima saatetaan sodan kannalle. Täydellisen liikekannallepanon rinnakkaiskäsite, jota useissa yhteyksissä myös käytetään, on yleinen liikekannallepano. ⁶⁾ Yleisessä liikekannallepanossa puolustus-

⁵⁾ Jyränki, Sotavoiman ylin päällikkyys, s. 171, alaviite 76; Sotahistoriallinen Tutkimuslaitos, Reini, Suomen sota 1941—1945, 1. osa, ss.121—139; Kenttäohjesäännön yleinen osa 1956 ss. 44—56; Puolustustaloudellisen suunnittelukunnan julkaisu 1968, Talouselämän maanapuolustuskysymyksiä s. 32.

⁶⁾ Mm AsevL 10 § ja alaviitteessä 5 mainittu PTS:n julkaisu s. 32.

voimain ylimmällä johdolla on, määrätessään vallitsevan tilanteen perusteella perustamistoiminnan laajuuden, käytettävissään sekä vakainen väki, reservi että alle 50-vuotias nostoväki. Viisikymmentä vuotta täyttäneet nostoväkeen kuuluvat asevelvolliset joutuvat astumaan palvelukseen vain eduskunnan erikseen antamalla suostumuksella kuten myöhemmin vielä tulee puheeksi. Osittaisessa liikekannallepanossa on käytettävissä vain vakinaiseen väkeen ja reserviin kuuluvat asevelvolliset. Liikekannallepanon äärirajoina ovat siten täydellinen liikekannallepano ja toisaalta osittainen liikekannallepano siten suoritettuna, että liikekannallepanossa perustetaan vain ne sodanaikaisten puolustusvoimien suorituskykyisimmät joukot sekä niiden johtamiseen ja huoltamiseen tarvittavat esikunnat ja huoltoyksiköt ja -laitokset, jotka ovat tarpeen valtakunnan puolueettomuuden valvomiseksi ja suojaamiseksi. Rajoitetuimmillaan voidaan liikekannallepanon katsoa olevan silloin, kun liikekannallepano tosin määrätään, mutta sen perusteella saatetaan vain aivan vähäinen osa sodan ajan puolustusvoimista liikekannalle. Tällainen mahdollisuus saattaa tulla kysymykseen esimerkiksi silloin, kun halutaan liikekannallepanon määräämistoimenpiteellä varoittaa tai pyrkiä demonstraatioon. Tilanteen muuttuessa vakavammaksi osittaisena alkanut liikekannallepano voi jatkua sodan kannalle saatettavan sotavoiman määrään nähden kaiken asevelvollisuuden alaisen miesvoiman äärimmäiseen käyttöön asti.

Asevelvollisten kutsuminen ylimääräiseen palvelukseen ei oikeudellisesti katsoen kuulu liikekannallepanoon, vaikka se onkin yleisesti ottaen osittaiseen liikekannallepanoon rinnastettavissa ja josta syystä se joissakin tutkimuksissa lienee sisällytetty liikekannallepanokäsitteeseen. 7)

7) Esimerkiksi Jyränki alaviitteessä 5 mainitussa tutkimuksessa sivulla 220 mainitsee, että presidentti oli ennen talvisotaa syksyllä 1939 suoritetuista sotilaallisista valmistustoimista täysin syrjässä. Hänelle tosin tiedotettiin näistä toimista, kuten liikekannallepanoa seuranneesta keskitysmarsista itärajalta.

Kirjoittajan huomautus: Määräys liikekannallepanosta annettiin vasta sodan puhjettua eli 12. 12. 1939.

**III LIIKEKANNALLEPANOMÄÄRÄYSTÄ
KOSKEVAT OIKEUSSÄÄNNÖKSET VUODESTA
1772 ITSENAISYYTEMME ENSI VUOSIIN**

1. Perustuslakien säännökset vuosina 1772—1809

Ruotsi-Suomen sotalaitos perustui 1700- ja 1800-luvun vaihteessa jo Kaarle XI:n aikaiseen ja vuoden 1682 valtiopäivillä hyväksytyyn ruotujakolaitokseen ja osaksi värväyksen varaan. Maa oli jaettu rauhan ajan joukko-osastojen täydennysalueisiin, joista koottiin jalkaväkirykmenttejä tai -pataljoonia sekä ratsuväkiosastoja tai niiden sijasta ratsutila- tai jääkäripataljoonia kutsumalla ruotumiehet liikekannallepanossa palvelukseen. Ruotujakoinen sotaväki suoritti sodan sattuessa liikekannallepanon; joukot perustettiin täydennysalueittain, jonka jälkeen ne keskitettiin sotatoimialueelle sotasuunnitelmien mukaisesti. Suomen hajanaisen asutuksen ja harvan tiestön vuoksi liikekannallepano ja joukkojen keskitys vaativat pitkän ajan.

Ruotsi-Suomen sotavoimien ylipäällikkönä oli kuningas (v. 1772 HM 19 §). Hallitsijan ylipäällikkyyks, valta käyttää sotavoimaa ulkoisen ja sisäisen turvallisuuden ylläpitämiseksi oli hyvin vanhaa perua, sillä se perustui jo maanlain kuninkaankaareen. Ruotsin hallitsijat asettivat usein sotavoiman johtamisen muiden hallitustehtäviensä edelle ja vielä 1700-luvulla kuningas saattoi itsekin johtaa sotatoimia. Suomalaisilla joukoilla oli oma sotilasylipäällikkö, joka oli luonnollisesti kuninkaan käskyvallan alainen.⁹⁾

Armeijan liikekannallepano perustui vuoden 1772 HM:n 19 §:ään, joka kuului:

Översti tahi muu sotapäällikkö älköön, ilman Kunink. Maj:tin omaa armollista käskyä, kutsuko mitäkään kotiinlaskettua sotaväkeä lähtöön ja matkaan, paitse tavallisiin rykmentin ja muihin kokouksiin, jollei se tapahdu Valtakunnan vihollisten äkillisesti maahan karatessa, jossa tapauksessa se on Kunink. Maj:tille kohta ilmoitettava: ja on Kunink. Maj:tilla yksinään koko sekä maa-

⁹⁾ Jyränki, mt. ss. 4—5; Korhonen, Suomen historian käsikirja, edellinen osa ss. 454, 612 ja 699.

että merisotaväkensä ylipäällikkyyks, niinkuin aina on ollut tavalista entisinä ja Valtakunnan loistavimpina ja onnellisimpina aikoina.”⁹⁾)

Tämän perustuslakisäännöksen mukaan siis vain kuningas yksin oli oikeutettu antamaan käskyn sotaväen liikekannallepanosta. Mikäli kuitenkin vihollinen yllättäen hyökkäsi maahan oli lakisäännöksen ilmeisesti lähinnä täydennysalueen komentajaa tarkoittavalla upseerilla ja tämän suoranaisella esimiehellä oikeus kutsua miehensä aseisiin ja aloittaa puolustus. Tässä tapauksessa tuli kuninkaalle saattaa liikekannallepanosta heti tieto. On merkille pantavaa, että oikeus antaa defensiiviin tähtäävä liikekannallepanomääräys oli mainitulla säännöksellä tässä erikoistapauksessa delegoitu varsin alas. Tämä oli hyvin ymmärrettävissä, kun ottaa huomioon aikakauden hitaan tietojenvälityksen sekä joukkojen kokoamisen ja keskittämisen vaatiman pitkän ajan. Jos tahdotaan tässä yhteydessä verrata nykyhetkeä puheena olevaan aikakauteen ja todettaessa, että tietojenvälitys on hidasta tai nopeata aina suhteessa muihin tapahtumiin, saatetaan helposti tulla siihen tulokseen, että tehokkaisiin puolustustoimenpiteisiin ryhtyminen oli suhteellisesti nopeampaa 1770-luvulla kuin tällä vuosikymmenellä, kun otetaan huomioon nykyaikaisen vastustajan hyökkäysnopeudet ja sen monitahoiset yllätysmahdollisuudet.¹⁰⁾

Kuningas oli säädyistä riippumattomana oikeutettu antamaan määräyksen liikekannallepanosta vain puolustusotaa varten. Tämä ilmenee HM 45 §:ssä, jonka mukaan sotaväenotto muuhun kuin puolustustarkoitukseen vaati valtakunnan säätyjen suostumuksen. Kun kuningas vuonna 1789 annetulla Yhdistys- ja Vakuuskirjalla sai oikeuden säätyjä kuulematta aloittaa myös hyökkäyssodan (YVK 1. kohta), on katsottava,

⁹⁾ Hakkila, Suomen tasavallan perustuslait, s. 1052

¹⁰⁾ Viljanen kertoo — Suomen historian käsikirja, edellinen osa, ss. 703—704 — että sodanuhkavaiheessa 1808 sai Suomessa olevien joukkojen va ylipäällikkö, kenr K N af Klercker 1. 2. klo 3 Ruotsin Pietarin lähettiläältä kirjeen, jossa varoitettiin venäläisten hyökkäysaikeista. Samana päivänä kenraali lähetti pikälähettejä eri puolille maata viemään käskyä liikekannallepanosta, vaikkakaan ei ollut saanut mitään ohjeita tällaisen tapauksen varalta. Kuningas sai saman varoituksen vasta 5. 2. — On siis ymmärrettävä, että va ylipäällikkö antoi määräyksensä HM 19 §:stä saamansa valtuuden nojalla.

että HM 45 §:n sotaväenottoa koskeva rajoitus tuli tällä kumotuksi.

HM 45 § myönsi neuvostolle vallan säätää sotaveroja, joiden tuli olla voimassa siihen saakka, kunnes säädetyt sodan päätyttyä saattoivat kokoontua ja antaa asialle hyväksymisensä.

Liikekannalle saatetun sota- ja meriväen varustamisesta antoivat määräyksiä ja ohjeita sotakollegio ja amiraalikollegio ohjesääntöjensä, asetusten ja kuninkaan kirjeiden perusteella, kuten HM:n 17 ja 20 §:stä voidaan päätellä.

Kiinnitettäköön vielä huomiota Kustaa III:n vuonna 1789 antamaan vakuutukseen Ruotsin ja Suomen talonpoikaisen kansan vapauksille ja oikeuksille, jonka 7 § kielsi sotaväen pakkovärväyksen, mutta toisaalta velvoitti jokaista puolustamaan valtakuntaa sen ollessa hätätilassa tai sodassa.¹¹⁾

Varsin merkityksellinen on vuoden 1772 HM:n 21 §, jossa määrättiin varmennus hallitsijan päätöksen voimaantulon edellytykseksi, mutta samalla siinä tehtiin poikkeus sotilasasiain kohdalla. Säännös: ”Alkoon senvuoksi tästälähin, enemmän kuin tähänkään asti, toteltako ja seurattako mitään käskyä, joka ei oikealla vahvistusnimellä ole varustettu: sota-asiat erotettuina” (”Krigsärenden undantagandes”), pani alulle sotilasasiain jaon sotilaskäskyasioihin ja sotilashallintoasioihin. Jako on periytynyt voimassaolevaan valtiosääntöömme ja määrittää muunmuassa liikekannallepanon toimeenpanemista koskevan asian käsittelyjärjestyksen. Kustaa III:n aikana valtiosihteerit kuitenkin yleensä esittivät kaikki sotilasasiat hallitsijalle ja laativat näistä aiheutuvat toimituskirjat, mutta joka tapauksessa Kustaa III aloitti järjestelyt, jotka hänen seuraajansa Kustaa IV Adolf johti ratkaisevaan sotilaskäskyasiain ja muiden sotilasasiain eli sotilashallintoasiain erotteluun. Tämä tapahtui 12. 12. 1796, jolloin kuningas antoi kenraaliadjutantille — nykyistä puolustusvoimain komentajaa vastaavalle — uuden johtosäännön, jonka mukaan kenraaliadjutantti tuli kaikissa asioissa, jotka koskivat armeijan palvelusta, kurinpitoa, harjoituksia, leirejä sekä sotatoimia, ottaa vastaan kuninkaan käskyt, tiedottaa ne alaisille ja valvoa käskyjen noudattamista.¹²⁾ Muut sotilasasiat, näiden joukossa armeijan liikekannallepanoa koskevat asiat, jäivät sotakollegion — nykyistä puolustusministeriötä vastaavan instituutin — käsiteltäviksi ja esiteltäviksi.

2. Suuriruhtinaskunnan aika 1809—1917

Kun Suomi Suomen sodan 1808—1809 seurauksena suuriruhtinaskuntana yhdistettiin Venäjän valtakuntaan, jäi Ruotsin kustavilaisen ajan valtiosääntö Suomessa valtiosääntönä voimaan saatuaan Porvoon valtiopäivillä tästä Venäjän keisari Aleksanteri I:ltä juhlallisen vakuutuksen. Hänen seuraajansa kukin valtaistuimelle astuessaan vahvistivat nämä perustuslait.

Koko autonomian ajan olivat siis voimassa perustuslakien liikekannallepanoa koskevat säännökset sovellettuina siten, että kuninkaan valtaa käytti nyt Venäjän keisari ja Suomen suuriruhtinas, joka oli myös maan korkein sotaväen päällikkö.

Hallituskonseljin ja sittemmin keisarillisen Suomen senaatin puheenjohtaja oli maassa olevien sekä suomalaisten että venäläisten joukkojen korkein paikallinen päällikkö.¹³⁾ Päällikkyyks ilmaistiin jo 12. päivänä helmikuuta 1812 annetun kenraalikuvernöörin johtosäännön 27 §:ssä. Kenraalikuvernööri oli suoraan hallitsijan alainen ja hänen virka-asemansa rinnastettiin ministeriin. Sotilaskäskyasioissa oli kenraalikuvernööri Venäjän sotaministerin alainen. Tämä ei perustunut kenraalikuvernöörin asemaan, vaan edellä mainittuun päällikkyyteen.¹⁴⁾

Siirtyminen Venäjän valtakunnan yhteyteen ei tuonut muutosta sotilasasiain kahtiajakoon. Sotilaskäskyasiat esitteli hallitsijalle nyt Venäjän sotaministeri tai pääesikunnan päällikkö. Näin tapahtui jo vuodesta 1812 lähtien, vaikka Suomessa julkaistua säännöstä ainakaan suoranaisesti ei asiasta ollutkaan. Sotaministerin toiminta esittelijänä laillistui vasta vuoden 1878 asevelvollisuuslaissa.¹⁵⁾ Sotilashallintoasiat olivat senaatin käsiteltäviä. Senaatti teki niistä päätökset. Hallitsijalle esittelyä varten ne valmisteltiin ensin Suomen asiain komiteassa ja sen jälkeen esittelyn suoritti ministerivaltiosihteeri, joka myös varmensi senaatille lähetettävän keisarin päätöksen. Senaatti pani täytäntöön hallitsijan päätökset.

¹¹⁾ Hakkila, mt. ss. 123, 1052, 1057, 1060 ja 1091.

¹²⁾ Hakkila, mt. ss. 164—165 sekä Jyränki, mt. ss. 6—9.

¹³⁾ Korhonen, mt. jälkimmäinen osa, ss. 55 ja 67.

¹⁴⁾ Seitkari, Vuoden 1878 asevelvollisuuslain syntyvaiheet, s. 236 ja s. 279.

Määräys liikekannallepanosta aluksi ruotujakoiselle sotaväelle ja värvätyille joukoille ja sittemmin yleiseen asevelvollisuuteen perustuvalla sotaväelle muodostui käsittelyjärjestykseltään monimutkaiseksi.

Venäjän armeijan liikekannallepanoa koskeva asia käsiteltiin ensin ministerineuvostossa, johon kuuluva sotaministeri esitteli asian sitten keisarin vahvistettavaksi. Näin annettu liikekannallepanon toimeenpanomääräys koski luonnollisesti myös Suomeen sijoitettuja venäläisiä joukko-osastoja, vaikka ne eivät täydennyshenkilöstöä saaneetkaan Suomesta.

Suomen sotaväkeä koskeva määräys liikekannallepanosta annettiin senaatille keisarin allekirjoittamalla ja ministerivaltiosihteerin varmentamalla käskykirjeellä. Senaatin tehtävänä oli laatia perustettavien joukkojen ylläpidosta ja varustamisesta kustannuslaskelmat, jotka hallitsija sitten lopullisesti ministerivaltiosihteerin esityksestä vahvisti.¹⁶⁾ Suomessa olevan koko sotavoiman saattaminen sodan kannalle vaati siis kaksi erillistä keisarillista käskyä. Tämä johtui maamme erikois- asemasta ja sen perustuslaeista.

Vuonna 1878 vahvistettiin Suomen ensimmäinen asevelvollisuuslaki, jonka mukaan määräys liikekannallepanosta annettiin kenraalikuvernöörille osoitetulla keisarillisella käskykirjeellä. Senaatin tuli laatia liikekannallepanosta aiheutuvien kustannusten peittämistä koskeva ehdotus, joka edellytettiin tehtäväksi ennen määräyksen antamista (v 1878 AsevL:n 13 §). Säännöksellä pyrittiin estämään suomalaisen sotaväen liikekannallepano omien viranomaisten tietämättä.¹⁷⁾ Laki edellytti vakinaisen väen sodan kannalle asettamista ja sen täydentämistä kutsumalla reserviä palvelukseen sodan ajan vahvuuden saavuttamiseksi. Jäljellä olevasta reservistä tuli tarpeen mukaan perustaa varastojoukkoja — täydennysjoukkoja — vakinaisen väen tappioiden korvaamiseksi sekä nostoväkiyksiköiden rungoiksi. Nostoväki tuli kutsua palvelukseen vain vihollisen hyökätessä Suomeen ja silloin erillisellä keisarillisella julistuskirjalla. Keisarin tuli määrätä senaatin esi-

¹⁶⁾ Jyränki, mt. ss. 11—13 ja Seittkari, mt. s. 239.

¹⁶⁾ Seittkari, Suomeen sijoitettujen sotavoimien liikekannallepanon taustaa v 1863, s. 387.

¹⁷⁾ Seittkari, Vuoden 1878 asevelvollisuuslain syntyvaiheet, ss. 344—346.

tyksestä sotaväen sodanaikainen vahvuus ja sotaväessä sodan aikana palvelevien palvelusaika oli niin pitkä kuin tarve vaati (v 1878 AsevL:n 9, 13, 20, 121 ja 123 §:t).

Venäläisten pyrkimykset voimassaolleen vuoden 1878 AsevL:n saat-
tamiseksi yhdenmukaisemmaksi vastaavan venäläisen lain kanssa epä-
onnistuivat ja johtivat lopulta Suomen sotaväen hajottamiseen vuosina
1901—1902 ja vuonna 1905 viimeinenkin suomalainen joukko-osasto,
kaartinpataljoona, lakkautettiin.¹⁸⁾

3. Interregnum 1917—1919

Pietarissa puhjenneen maaliskuun vallankumouksen johdosta luopui
Nikolai II valtaistuimestaan maaliskuun 15. päivänä 1917. Korkeinta val-
taa ryhtyi Venäjällä käyttämään väliaikainen hallitus, joka tunnusti
Suomen perustuslait viittä päivää myöhemmin. Tilanne Suomessa oli
kypsynyt maan irrottamiseen Venäjän yhteydestä ja 18. 7. 1917 Suomen
eduskunta julistautui korkeimman vallan haltijaksi Suomessa hyväksy-
mällä valtalain. Tässä laissa, koska täydellinen irtautuminen Venä-
jästä ei ollut selvää, edellytettiin vielä sen 1 §:n 2 momentissa, että
ulkopoliittikan ja sotilaslainsäädännön ohella sotilashallinto, jonka pii-
riin liikekannallepanon toimeenpanemista koskevat asiat kuuluivat, jäi-
vät edelleen kuulumaan Venäjän väliaikaisen hallituksen päätösval-
taan.¹⁹⁾

Marraskuun 15. päivänä 1917 Suomen eduskunta joutui uudelleen,
oltuaan välillä hajaantuneena, ottamaan korkeimman vallan käsiinsä,
sillä marraskuussa Pietarissa tapahtunut uusi vallankumous ajoi syrjään
väliaikaisen hallituksen ja vihdoinkin joulukuun 6. päivänä 1917 tapahtu-
nut eduskunnan antama hyväksyminen itsenäisyysjulistukselle katkaisi
viimeiset siteet Venäjään.

Venäjän hallitsijan ja valtioneilinten toimivalta siirtyi suomalaisille
valtioneilimille. Valta määrätä liikekannallepano siirtyi aluksi eduskun-

¹⁸⁾ Wrede, Suomen oikeus- ja yhteiskuntajärjestys, s. 129.

¹⁹⁾ Brotherus, Suomen valtiollisen järjestysmuodon kehitys, ss. 100—107 ja
Korhonen, mt. jälkimmäinen osa, s. 442.

nalle ja 18. 5. 1918 lähtien valtionhoitajalle aina 17. 7. 1919 saakka. Sisäl-lissodan aikana mainittua valtaa käytti ylipäällikkö, joka käytännössä toimi senaatista riippumattomana, koska selviä määräyksiä ei ollut ole-massa.²⁰⁾

Nykyisen hallitusmuotonsa Suomi sai heinäkuun 17. päivänä 1919, ja se sisälsi myös säännöksen liikekannallepanosta. Itsenäisyyden alussa voimassa ollut vuoden 1878 asevelvollisuuslaki sai seuraajansa ensin 21. 1. 1919 väliaikaisena asevelvollisuuslakina ja 11. 11. 1922 tasavallan presidentti vahvisti tasavallan ensimmäisen asevelvollisuuslain.²¹⁾ Hal-litusmuodon liikekannallepanoa koskeva säännös on pysynyt muuttu-mattomana koko viisikymmenvuotisen voimassaolonsa ajan ja koska asevelvollisuuslakien, joita itsenäisyytemme aikana on annettu useita, liikekannallepanoa koskevat säännökset ovat läpikäyneet vain vähäisiä muutoksia, käsitellään jäljempänä näitä säännöksiä asevelvollisuusla-kien osalta vain voimassaolevan asevelvollisuuslain säännösten pohjalta.

IV PUOLUSTUSVOIMAIN LIIKEKANNALLEPANO A KOSKEVAT VOIMASSAOLEVAT OIKEUSSÄÄNNÖKSET

1. Hallitusmuoto

Ainoa liikekannallepanoa koskeva perustuslain säännös sisältyy HM 76 §:ään, joka kuuluu seuraavasti:

”Jos sotaväki on pantava liikekannalle, niin presidentti antaa siitä määräyksen valtioneuvostossa. Kun sellainen määräys on annettu, ryhtyköön valtioneuvosto toimiin siitä aiheutuvain menojen suorittamiseksi ja eduskunta, jos se ei ole kokoontuneena, kutsuttakoon koolle.”

Kuten aikaisemmin on todettu jättää HM 76 § määrittelemättä liikekannallepanovallan käyttöedellytykset ja liikekannalle pantavan sota-

²⁰⁾ Brotherus, mt. s. 108 ja Jyränki, mt. ss. 18—25.

²¹⁾ Tervasmäki, mt. s. 47 ja s. 127.

väen käyttötarkoituksen. Se on säännöksessä jätetty valtioneuvoston ja viimekädessä tasavallan presidentin harkintaan. Ruotsin hallitusmuodon vastaavassa säännöksessä (Ruotsin HM 74 §) ei asiaa ole jätetty avoimeksi, vaan säännös toteaa valtakunnan sotavoiman tai sen jonkin osan liikekannallepanon tarkoitukseksi valtakunnan puolueettomuuden voimassapitämisen ("upprätthållande av rikets neutralitet") sekä uhkaavan tai jo aloitetun hyökkäyksen torjumisen ("avvärjande av ett befarat eller börjat angrepp").²² Koska HM 76 § vaikenee liikekannallepanoval-
lan käyttöedellytyksistä on ymmärrettävä, että presidentti voi antaa määräyksen liikekannallepanosta niin sodan kuin rauhankin aikana. Liikekannalle pantavan sotaväen käyttöön nähden voidaan hakea vastausta Puola:sta (AsK 72/60), jonka 1 §:n 2 mom. määrittää puolustusvoimain rauhan ajan tehtävät: valmistautuminen valtakunnan puolustamiseen ja puolueettomuuden suojaamiseen; laillisen yhteiskuntajärjestyksen puolustaminen; sekä osallistuminen yleisen järjestyksen ja turvallisuuden voimassapitämiseen siten, kuin siitä erikseen on säädetty (kohdat 2—4). Vastausta antaa edelleen HM 75 § säätiessään jokaisen Suomen kansalaisen velvollisuudeksi osallisuuden isänmaan puolustamiseen tai puolustamisen avustamiseen sekä AsevL 1 § (AsK 452/50), joka mainitsee Suomen miehen asevelvollisuuden tarkoitukseksi isänmaan ja laillisen yhteiskuntajärjestyksen puolustamisen. Vielä on tässä yhteydessä mainittava SotatilaL 1 § (AsK 303/30), jossa käytetään ilmaisua valtakunnan puolustaminen ja oikeusjärjestyksen voimassapitäminen.

Tasavallan presidentti antaa määräyksen liikekannallepanosta valtioneuvostossa. Sotilashallintoasiat, joihin liikekannallepano sisältyy, kuuluvat yleensä presidentin ratkaistaviin asioihin vain siinä tapauksessa, että ne nimenomaisesti laissa tai asetuksessa ovat hänelle pidätetyt (HM 41 § 1 mom. VNRatkL 2 § 2 mom).²³ Suuren merkityksensä ja vaikutuksensa vuoksi jättää HM 76 § liikekannallepanoval-
lavan ylimmän toimeenpanoval-
lan haltijalle, presidentille, joten määräyksen antaminen ei voi kuulua kenenkään alemman viranomaisen toimivaltaan. Presidentin ollessa estyneenä käyttää liikekannallepanovaltaa hänen sijai-

²²) Malmgren, Sveriges grundlagar, s. 86.

²³) Hakkila, mt. s. 166

sensa, joka on pääministeri ja tämänkin ollessa estyneenä se ministeri, joka on pääministerin sijaisena (HM 25 § 1 mom).²⁴

Presidentti antaa määräyksen liikekannallepanosta valtion päämiehenä, siis nimenomaan tasavallan presidenttinä eikä puolustusvoimain ylipäällikkönä.

Asia ratkaistaan kuten muutkin hallintoasiat. Nämä asiat päätetään valtioneuvostossa sen ministerin esittelystä, jonka toimialaan asiat kuuluvat (HM 34 § 1 mom). Määräys liikekannallepanosta on siis annettava HM:n mukaan vain valtioneuvostossa, toisin sanoen tasavallan presidentin esittelystä; presidentti määrää milloin asia on hänelle esiteltävä ratkaistavaksi (VNOS 51 § 1 mom). Esittelyn suorittaa puolustusministeri ja presidentti johtaa itse asian käsittelyä, johon vähintään viiden ministerin tulee ottaa osaa (HM 39 § 1 mom, VNOS 5 § 2 mom). Liikekannallepanopäätös on presidentin allekirjoitettava ja puolustusministerin varmennettava, muuten päätös ei tule voimaan (HM 34 § 2 mom). Presidentin päätöksestä ovat vastuunalaisia paitsi varmentaja myös kaikki ne valtioneuvoston jäsenet, jotka ovat osallistuneet kokoukseen elleivät he nimenomaan ole pöytäkirjaan merkinneet eroavaa mielihetkettä.

Vaikka presidentti onkin sidottu liikekannallepanovallan käytössä vastuunalaisina neuvonantajina toimivien ministerien myötävaikutukseen, tekee hän kuitenkin ratkaisunsa itsenäisesti sitoutumatta esittelevän ministerin tai koko valtioneuvoston mielipiteeseen.²⁵) JYRÄNKI toteaa presidentin vallankäytön itsenäisyydestä yleisesti, että vaikka presidentillä onkin valta poiketa esittelijän ehdottamasta ratkaisusta hänen tosiasialliset mahdollisuutensa tähän ovat vähäiset, sitä vähäisemmät, mitä enemmän ratkaisu vaatii perehtymistä teknisiin yksityiskohtiin sekä sotavoiman resurssien ja käyttömahdollisuuksien tuntemusta.²⁶)

²⁴) Pääministerin sijaisena toimivan ministerin määrää presidentti (HM 39 § 1 mom). Presidentin ollessa estyneenä esittelee estyneisyyden oikeusministeriö valtioneuvostossa. Virallisessa lehdessä ilmoitetaan kuka ministeri on HM 25 §:n mukaisesti ryhtynyt hoitamaan presidentin tehtäviä VNRatkL 4 § 1 mom).

²⁵) Hakkila, mt. s. 190 ja Merikoski, Suomen julkisoikeus pääpiirteittäin I, ss. 91—102.

²⁶) Jyränki, mt. s. 239.

Presidentille ratkaistavaksi esiteltävä määräys liikekannallepanosta on valmisteltava puolustusministeriössä (HM 44 §, VNOS 44 § 1 mom) ja sen jälkeen asia vielä käsitellään valtioneuvoston yleisistunnossa, jossa puheenjohtajana toimii pääministeri (VNOS 12 § ja 5 §).

Esityksen liikekannallepanovallan käyttämisestä antanee puolustusvoimain komentaja ja pääesikunta. Sitä edeltää sodanuhkatilanteen tai sisäisen kriisin heltiämättömän valpas seuraaminen, neuvotteluja ja johtopäätösten tekoja valtioneuvostossa sekä siviili- että sotilasviranomaisten kesken. Kun puolustusneuvosto on ylin neuvoa antava ja suunnitteleva elin sekä tasavallan presidentin neuvottelukunta valtakunnan puolustusta koskevissa asioissa, on se myöskin aivan keskeisessä asemassa aloitteentekijänä liikekannallepanossa niin kokoonpanonsa kuin tehtäviensäkin puolesta (PINA 1, 2 ja 5 §). Puolustusneuvoston kannanotoilla on vain neuvoa antava ja ohjaava merkitys, mutta erittäin arvovaltaisena presidentin neuvottelukuntana sen suosituksilla, jotka presidentin ratkaistavissa asioissa toimitetaan, paitsi asianomaiselle ministeriölle, myös presidentille, on suuri merkittävyys.²⁷⁾

Liikekannallepanon toimeenpanemista koskevan määräyksen antamisen jälkeen se julkaistaan Suomen asetuskokoelmassa, mikäli puolustusministeriö niin määrää (A Suomen asetuskokoelmasta 1 § 2 mom). Puolustusministeri antaa liikekannallepanosta myös kuulutuksen välittömästi määräyksen antamisen jälkeen (AsevA 97 §).

HM 20 § 2 momentin mukaan lait on valtioneuvoston julkaistava asetuskokoelmassa. Niin pian kuin laki on ilmestynyt asetuskokoelmassa se on viranomaisia ja kansalaisia velvoittava, koska katsotaan, että jokaisella on ilmestymisen tapahduttua mahdollisuus saada tieto sen sisällöstä. Lain noudattamisen velvoite astuu siis voimaan sinä päivänä, jolloin se asetuskokoelmassa on julkaistu ellei itse laissa ole määrätty muuta voimaantumispäivää.²⁸⁾ Liikekannallepanon toimeenpanoa koskevan määräyksen julkaisemisella asetuskokoelmassa on sama velvoittava vaikutus kuin lain julkaisemisellakin, mutta sama vaikutus on myös puolustusministerin antamalla julkisella kuulutuksella. Mainittu kuulutus ja määräyksen julkaiseminen asetuskokoelmassa eivät ole

²⁷⁾ Rytkölä, Puolustushallinto, s. 23 ja Jyränki, mt. ss. 46, 227—228, 260—262.

²⁸⁾ Hakkila, mt. s. 96.

ajallisessa riippuvuussuhteessa toisiinsa. Tällaista riippuvuussuhdetta ei ole myöskään puolustusministerin kuulutuksen ja liikekannallepanon aloittamista koskevan käskyn välillä, joten mainitut julkistamistoimenpiteet eivät hidasta liikekannalle saattamisen toimeenpanoa.

Presidentin antaman liikekannallepanoa koskevan määräyksen voimassaoloaikaa ei voida luonnollisesti antamishetkellä määrätä ja tämän kysymyksen HM 76 §, kuten muutkin asiaa koskevat säännökset jättävät avoimeksi. Koska viranomaisten määräyksen nojalla saaman toimivallan päättymistä ei voida sitoa mihinkään määräaikaan, on se ilmeisesti sidottava määrättyyn tapahtumahetkeen eli toisin sanoen sodan päättävän rauhansopimuksen voimaantumisaikaan, ellei presidentti asiasta toisin käske. Näin ymmärrettynä on sotilasviranomaisilla mahdollisuus tilanteen ja tarpeen mukaisesti koko kriisin ja sodan ajan perustaa uusia yksiköitä ja täydentää entisiä kutsumalla asevelvollisia palvelukseen tarvitsematta saada toimenpiteilleen aina uutta valtuutusta.

Onko HM 76 §:n mukainen liikekannallepanon aloittamista koskeva määräysmenettely ylimpään hallintokoneistoon sidottuna liian hidas ja joustamaton valtakunnan joutuessa esimerkiksi yllätyshyökkäyksen alaiseksi? Maan sotilaspoliittiseen asemaan ja sodankäynnin nopeuteen, suureen ulottuvuuteen sekä liikkuvuuteen lähemmin puuttumatta voitaneen kysymykseen vastata myöntävästi. Vaatimus valtakunnan puolustusvalmiuden nopeaksi kohottamiseksi yllättävässä tilanteessa on ilmeisen ristiriitainen hitaaseen, perustuslain mukaiseen liikekannallepanon aloittamista koskevaan määräysmenettelyyn nähden. Väite hitaudesta korostuu, kun ajatellaan vastustajan mahdollisuuksia saattaa yllätykseen liittyen tasavallan presidentti ja valtioneuvoston jäsenet toimintakyvyttömiksi. On selvää, että AsevL:n 7 §:n ja AsevA:n 88 §:n säännökset asevelvollisten kutumisesta puolustusministeriön toimenpitein kertausharjoituksiin ja ylimääräiseen palvelukseen lieventävät vastustajan edellä mainittua vaikutusmahdollisuutta, mutta vain rajoitetusti.

Kun valtakunnan puolustuskyky ei saisi vähäisimmässäkään määrin vaikeutua oikeusnormien vuoksi, mutta koska toisaalta kaikissa olosuhteissa yhteiskuntaelämän oikeusvarmuus ja -turvallisuus vaativat normien ehdotonta noudattamista, tulisi säännöksiä muuttaa paremmin vastaamaan kehitystä ja sitä aikaa, jossa elävät yhteiskunnan jäsenet

ovat velvolliset oikeusjärjestystä nauttamaan. Kiireelliset toimenpiteet ovat välttämättömiä sodan tai kapinan luomassa pakkotilanteessa. Tällöin oikeusjärjestyksen tulisi sisältää riittävät säännökset nopeista toimenpiteistä ja viranomaisten toimivallasta, jotta vältettäisiin tilanne, jossa pakkotilan perusteella voimassa olevat oikeussäännökset sivuutettaisiin ja suoritetuista toimenpiteistä jouduttaisiin jälkikäteen pyytämään eduskunnalta vastuuvapaus.

Alemman viranomaisen ryhtymistä ylemmän toimivaltaan ei voida Suomen oikeuden mukaan pitää sallittuna, toteaa UOTILA. Kun päätösvalta jossakin asiassa on uskottu vaikkapa ministeriölle tai keskusvirastolle, siihen on ollut tietyt perusteet.²⁹⁾ Aikaisemmin todetuista perusteista johtuen liikekannallepanoa koskeva määräysvalta on HM:ssa uskottu maan korkeimman viran haltijalle, presidentille. Jos hän voisi delegoida perustuslain nojalla itselleen kuuluvaa valtaa, tietäisi tämä itse asiassa valtiosäännön muutosta. Näin merkittävää organisaatiovaltaa ei HM ole tahtonut presidentille antaa. Ainoa valtuutusäännös, jonka HM tuntee, sisältyy sen 30 §:ään, jonka mukaan presidentti voi sodan aikana luovuttaa Suomen sotavoiman ylimmän päällikkyuden toiselle.³⁰⁾

Edellä sanotun perusteella tulisi HM 76 §:n sisältöä muuttaa perustuslainsäätämisyjärjestyksessä siten, että se, vaikkakin jättäisi määräysvallan tasavallan presidentille, laajentaisi tätä vallankäyttöä hätätapauksessa eli siinä tapauksessa, että presidentti ja hänen sijaisensa olisivat toimintakyvyttömiä. Pohtimatta tarkemmin valtuuden ulottamista, saattaisi kyseeseen tulla delegointi aina lääniportaaseen asti, läänin ylimmän toimeenpanovallan haltijalle, maaherralle. Yksinomaan sotilaalliselta kannalta katsoen olisi valtuudet määrätä hätätapauksessa liikekannallepanosta parempi delegoida maaherran asemasta sotilasläänin komentajalle, joka hänkin on presidentin valtioneuvoston esityksestä nimittämä (Puola 67 §) ja siten nauttii valtakunnan ylimmän johdon erityistä luottamusta. Edelleen määräysvallan käyttöä nopeuttaisi valtioneuvostossa tapahtuvan päätöksenantomääräyksen poistaminen ja korvaaminen joustavammalla määräyksellä vapaamuotoisesta, presiden-

²⁹⁾ Uotila, Päätösvaltan siirtäminen Suomen valtionhallinnossa, s. 91.

³⁰⁾ Uotila, mt. s. 100.

tin ja puolustusneuvoston jäsenten välillä ennen asian lopullista ratkaisua tapahtuvasta neuvotteluvollisuudesta.

Miten olisi meneteltävä siinä tapauksessa, että presidentti kieltäytyisi antamasta määräystä liikekannallepanosta. Presidentin vallankäytön ollessa itsenäistä ei valtioneuvostolla ole oikeudellista keinoa saattaa mielipidettään voimaan vastoin presidentin tahtoa. Ministereillä ei ole oikeudellista valtaa taivuttaa presidentti mielipiteensä taakse asiassa, joka kuuluu presidentin ratkaistaviin.²¹⁾ Koska kysymys on täysin teoreettinen ja todennäköisyydelle vieras, kuten sekini, että puolustusministeri kieltäytyisi varmentamasta presidentin vastoin valtioneuvoston mielipidettä antamaa määräystä, se sivuutetaan vain viittauksella seurauksiltaan erittäin vakavan parlamentaarisen kriisin syntyyn.

Liikekannallepanon toimeenpanemismääräyksen antamisen jälkeen, säätää HM 76 §, ryhtyköön valtioneuvosto toimiin liikekannallepanosta aiheutuvien menojen suorittamiseksi ja eduskunta on tällöin kutsuttava koolle, mikäli se ei ole kokoontuneena. Koska eduskunta HM:n valtiontaloutta koskevien säännösten mukaan hyväksyy liikekannallepanosta aiheutuvien menojen peittämiseksi myönnettävät määrärahat lisämenoarviossa, on sen koolle kutsuminen välttämätöntä. Valtioneuvostolla on tietenkin tällaisessa hätätilanteessa mahdollisuus maksureserviensä käyttämiseen sekä lisätä luotonottoaan rahalaitoksilta, mutta myös uusien verojen ja maksujen määrääminen osoittautuu ennen pitkää tarpeelliseksi. Tällöin eduskunnan myötävaikutus on tarpeen, koska asiasta on säädettävä lailla (HM 61 § ja 62 §). Näin toteaa RYTKÖLÄ.²²⁾

Myös valtion lainan ottamiseen vaaditaan eduskunnan suostumus (HM 64 §). Paitsi tarvittavien varojen myöntämistä saattaa eduskunnan tehtäväksi tulla päättäminen kaikista muistakin toimivaltaansa kuuluvista tilanteen vaatimista toimenpiteistä.²³⁾

Todettakoon, että HM 76 §:n nojalla on ainoastaan kerran sotaväki saatettu liikekannalle. Tämä tapahtui 12. 12. 1939, siis 30. 11. 1939 alkaneen talvisodan aikana. Määräyksen liikekannallepanosta antoi silloi-

²¹⁾ Jyränki, mt. s. 248—249.

²²⁾ Rytkölä, mt. s. 195.

²³⁾ Hakkila, mt. s. 312.

nen tasavallan presidentti Kyösti Kallio puolustusministeri Juho Niukkasen esittelystä, joka myös varmensi määräyksen (AsK 465/39). Tämä määräys on ymmärrettävä voimakkaaksi tahdoksi noudattaa valtiosääntöä, sillä sen tosiasiallinen merkitys lienee ollut vähäinen, koska puolustusvoimat olivat syys- ja lokakuussa annetuilla kutsuilla ylimääräisiin harjoituksiin siirtyneet pääosin sodan ajan kokoonpanoonsa ja olivat määräyksenantohetkellä jo ankarissa torjuntataistelussa.

2. Asevelvollisuuslaki ja -asetus

Voimassaolevien asevelvollisuuslain ja -asetuksen liikekannallepanoa koskevat säännökset sisältävät määräyksiä niistä toimenpiteistä, joihin on ryhdyttävä reserviin ja nostoväkeen kuuluvien asevelvollisten saatamiseksi palvelemaan sodan ajan kokoonpanoon siirtyvissä puolustusvoimissa sekä tätä palvelusta koskevia määräyksiä.

Senjälkeen, kun tasavallan presidentti on antanut määräyksensä liikekannallepanosta, antaa puolustusministeri liikekannallepanosta kuulutuksen (AsevA 97 §). Kuulutus saatetaan asevelvollisten tietoon KuulL:n 1 §:n mukaisella julkipanolla sekä yleisiä tiedotusvälineitä käyttäen.

Sotilaspiirien esikunnat, jotka huolehtivat asevelvollisten valvonnasta, voivat jo rauhan aikana antaa palvelukseen kutsuttaville kirjallisen liikekannallepanomääräyksen (AsevA 98 § 1 mom). Asevelvollisia voidaan kutsua palvelukseen myös henkilökohtaisilla kutsuilla, mikäli pääesikunta katsoo syytä siihen olevan (AsevA 98 § 2 mom). Niiden asevelvollisten, jotka on kuulutuksella, liikekannallepanomääräyksellä tai henkilökohtaisella kutsulla määrätty heti astumaan palvelukseen, tulee saapua ilmoitettuun kokoontumispaikkaan määräaikaan mennessä (AsevA 99 §).

Rajoitukset palvelukseen kutsumisesta on annettu AsevL:n 10 §:ssä, jonka mukaan reserviin kuuluvat asevelvolliset voidaan kutsua palvelukseen sekä yleisen että osittaisen liikekannallepanon aikana (AsevL 10 § 1 mom) ja nostoväkeen kuuluvat vain yleisen liikekannallepanon aikana. Viisikymmentä vuotta täyttäneiden nostomiesten kutsumiseen

vaaditaan eduskunnan suostumus (AsevL 10 § 2 mom). Kuusikymmentä vuotta täyttänyttä henkilöä ei voida AsevL:n perusteella kutsua liikekannallepanossa palvelukseen, ellei uudella lailla tätä säädetä. Vapaaehtoisen sopimuksen perusteella voidaan palvelukseen ottaa tällaisiakin henkilöitä.⁸⁴ Asevelvollisuuslaissa ei ole mainintaa siitä, missä ja miten ilmaistaan liikekannallepanon ulottuvuus. Mikäli rajoituksia presidentin tai valtioneuvoston taholta halutaan määrätä, on se ilmeisestikin tuotava julki presidentin antamassa määräyksessä liikekannallepanon toimeenpanemisesta. Jos nimenomaista rajoitusta ei määrätä on kyseessä yleinen liikekannallepano. Tämän käsityksen saa vuonna 1939 annetun määräyksen sanamuodosta: "— — olen määrännyt Suomen sotavoiman asetettavaksi liikekannalle". Sotavoimaan kuuluviksi lasketaan vakinaisen väen ohella reservi ja nostoväki, joten sotavoima-sana sellaisenaan ilmaisee yleisen liikekannallepanon.⁸⁵

Oikeus kaikkien AsevL:n mukaisten miesresurssien käyttöön liikekannallepanossa ei luonnollisestikaan edellytä, että jokainen asevelvollinen saisi kutsun. Pääesikunnalla on katsottava olevan valtaa harkita ja määrätä perustamistoiminnan laajuus.

Liikekannallepanossa palvelukseen kutsutut asevelvolliset jäävät palvelukseen niin pitkäksi aikaa, kuin tarve vaatii (AsevL 11 §). Kotiuttamisesta antaa valtioneuvosto pääesikunnan kautta päätökset. Säännöksen tulkinnassa on huomattava se, että sotatilan päättyminen, välirauhan tai rauhan solmiminen eivät vielä sinänsä merkitse sitä, että asevelvolliset kotiutettaisiin. Siihen tarvitaan nimenomainen asiaa koskeva päätös.

Joukko erillisiä henkilöryhmiä on AsevL:ssa vapautettu astumasta liikekannallepanossa palvelukseen. Ahvenanmaan kotiseutuoikeuden omaavat voidaan sodan aikana määrätä vain työpalvelukseen ja tällöinkään heitä ei voida velvoittaa työhön maakunnan ulkopuolelle (ItsehallintoL 11 § 2 mom). Ahvenanmaan kotiseutuoikeuden omaavat ovat kyllä velvolliset asevelvollisuuden suorittamisen sijasta palvelemaan

⁸⁴) Rytkölä, mt. s. 147.

⁸⁵) HM 30 §:ssä käytetään myös sotavoima-ilmaisua, kun se säätää: "Presidentillä on Suomen sotavoiman ylin päällikkyys." Hakkilan mukaan, mt. s. 134, sotavoimalla tarkoitetaan samaa kuin tasavallan puolustusvoimat. Näin myös Jyränki, mt. ss. 26 ja 54—55.

vastaavasti luotsi- ja majakkalaitoksessa tai muussa siviilihallinnossa, mutta tällaista palvelumahdollisuutta ei ole toistaiseksi järjestetty. Asevelvollisuuden suorittamisesta eivät kuitenkaan ole vapaat ne henkilöt, jotka kaksitoista vuotta täytettyänsä ovat muualta Suomesta muuttaneet Ahvenanmaan maakuntaan, vaikkapa heillä olisikin Ahvenanmaan kotiseutuoikeus. Kotiseutuoikeuden omaava voi kuitenkin vapaaehtoisena suorittaa asevelvollisuutensa (ItsehallintoL 34 §).

Liikekannallepanossa ei palvelukseen kutsuta myöskään niitä henkilöitä, jotka palvelevat viran ja toimen haltijain vapauttamista asevelvollisuuden suorittamisesta eräissä tapauksissa koskevassa asetuksessa mainituissa tehtävissä (AsK 635/68), niin kauan kuin he näissä tehtävissä toimivat. Tämän asetuksen mukaan eduskunnan ja valtioneuvoston jäsenet ovat vapautetut ehdottomasti ja asetuksessa erikseen luetellut ovat vapautetut, ellei erityisellä määräyksellä, kutsulla tai kuulutuksella toisin määrätä. Ylimääräiseen palvelukseen kutsuttaessa tai liikekannallepanon sattuessa voidaan myös erityisten, maan sodankäyntikyvyn ja yleisen toimeentulon kannalta tärkeiden ammattien harjoittajia ja muitakin yksityisiä henkilöitä vapauttaa astumasta palvelukseen (AsevL 17 § ja 19 § 2 mom). Tämä edellyttää yleensä jo rauhan aikana suoritettua varausta ja kutsuntaviranomaisten suorittamaa varauksen hyväksymistä. Varauksen saaneet henkilötkin voidaan kuitenkin tarvittaessa kutsua palvelukseen henkilökohtaisella kutsulla tai yleisellä kuulutuksella (AsevA 101 §).

Luonnollisesti ei myöskään vaikeasti ruumiinvikaisia, parantumattomasti sairaita sekä vajaamielisiä kutsuta palvelukseen, mikäli tämä on todettu ennen liikekannallepanomääräyksen antamista. Muussa tapauksessa he ovat velvolliset ilmoittautumaan itse tai asiamiehensä kautta ja heidät vapautetaan lääkärintarkastuksen tai lääkärintodistuksen perusteella (AsevL 12 §, 13 § ja 18 §).

Ne, jotka ovat suorittaneet asevelvollisuutensa rauhan aikana aseettomina sekä ne, jotka liikekannallepanossa ilmoittavat, etteivät asevelvollisuuden täyttämisestä aseettomana koskevan lain 1 §:ssä mainituista syistä voi ottaa asetta, saatetaan määrätä maanpuolustuksen etua välittömästi tai välillisesti tarkoittavaan työhön (AsevL 36 §).

Erityisen maininnan ansaitsevat AsevL:n säännökset, jotka koskevat kertausharjoituksia ja ylimääräistä palvelusta siitäkkin huolimatta, että

nämä asevelvollisuuden täyttämismuodot eivät kuulukaan liikekannallepanoon oikeudellisesti katsoen. Ensinnäkin on todettava, että kertausharjoitukset ja ylimääräinen palvelus voivat koskea vain reserviin kuuluvia asevelvollisia (AsevL 7 §). Ylimääräiseen palvelukseen kutsumisen edellytykseksi on säännöksessä asetettu erityisten olosuhteiden olemassaolon vaatimus. Ilmeisesti säännöksessä tarkoitetaan erityisillä olosuhteilla lähinnä sodan tai kapinan uhkaa, mutta myös muu valtakunnallinen hätätilanne, kunhan sillä vain on yhteyttä maanpuolustukseen, saattaa tulla kyseeseen. Harkintavalta asiassa on jätetty puolustusministeriölle (AsevA 88 § 2 mom). Toinen tärkeä kyseessä olevaan asiaan liittyvä säännös on AsevL:n viimeinen säännös, joka toteaa, että kertausharjoituksiin ja ylimääräiseen palvelukseen voidaan reserviläisiä kutsua enintään siinä laajuudessa, kuin Pariisin vuoden 1947 rauhansopimuksen määräykset sallivat (AsevL 53 §). Tämä säännös on tärkeä nimenomaan sen vuoksi, että sen sisältämä rajoitus korostaa perustuslailliselle, liikekannallepanoa koskevalle määräysmenettelylle asetettavaa nopeus- ja joustavuusvaatimusta valtakunnan puolustusvoimien puolustuskyvyn nopeaksi kohottamiseksi tilanteen ja tarpeen määrittämälle tasolle.

V PUOLUSTUSVOIMAIN LIIKEKANNALLE- PANOJA EDISTÄVÄ LAINSÄÄDÄNTÖ

1. Yleistä liikekannallepanoa edistävästä lainsäädännöstä

HM 76 §:n nojalla annettu määräys liikekannallepanosta antaa liikekannallepanotoimenpiteille yleisvaltuuden ja AsevL ja -A sotilasviranomaisille asevelvollisten palvelukseen kutsumiseen nähden toimivallan ryhdyttäessä suorittamaan perustamistehtäviä. Mainitut valtuudet eivät kuitenkaan ole riittäviä kaikkien liikekannallepanon esiin nostamien asioiden ratkaisemiseksi. Liikekannallepanon aiheuttava hätätilanne koskee syvästi koko kansakuntaa ja silloin on koottava sen koko voima torjumaan uhkaavaa vaaraa. Tällöin yksilön etu joutuu väistymään

kokonaisuuden edun edessä ja valtiovalta joutuu monessa suhteessa puuttumaan rajoituksin niihin perusoikeuksiinkin, jotka HM normaalisissa olosuhteissa kansalaisille takaa. Puuttuminen kansalaisten yleisiin oikeuksiin saa oikeutuksensa HM 16 §:ssä, joka sallii eduskunnan lailla säätää sellaisia rajoituksia, jotka sodan tai kapinan aikana ovat välttämättömiä. Tähän viittaa myös HM 76 §:n määräys eduskunnan koolle kutumisesta, mikäli se ei ole kokoontuneena.

Aikaisemmin on korostettu nopeiden toimenpiteiden merkitystä liikekannallepanon onnistumisessa. Senvuoksi rauhan aikana on pyrittävä ennalta näkemään ne toimenpiteet, jotka kriisitilanteessa ja sodan tai kapinan aikana tulevat toteutettaviksi ja luotava lainsäädännöllä mahdollisuudet ja valtuudet niiden suorittamiseksi, jotta ne eivät ratkaisevasti myöhästyisi.

Tällaisia toimenpiteitä ovat muun muassa perustettavien yksiköiden varustuksen täydentäminen liikunta-, majoitus- ja muonitusvälineillä ja muilla sellaisilla toiminnan vaatimilla tarvikkeilla ja materiaalilla, joita ei ennen liikekannallepanoa ole voitu hankkia tai joiden hankkiminen ja varastoiminen ennalta olisi epätarkoituksenmukaista. Näihin toimenpiteisiin kuuluvat merkityksellisinä myös merivoimien alus- ja ilmavoimien ilma-aluskaluston täydentäminen.

Toisena kokonaisuutena voidaan mainita toimenpiteet liikekannallepanon suoritusedellytysten luomiseksi. Näihin toimenpiteisiin kuuluvat muun muassa vakoilu-, tuholais- ja häirintätoiminnan torjuminen, kiihotuksen estäminen sekä muut toimenpiteet, joiden tarkoituksena on turvata liikekannallepanon nopea ja häiriötön kulku.

Liikekannallepanon edistämiseen tähtäävästä lainsäädännöstä on tärkeimpänä pidettävä sotatilalakia, joka perustuu HM 16 §:ään. Laki annettiin vuonna 1930 tavallisena lakina koskemaan sodan tai kapinan aikaa, mutta laajennettiin vielä samana vuonna koskemaan myös aikaa, milloin sota tai kapina näyttää olevan syttymäisillään ja sotavoima tai osa siitä on määrätty pantavaksi liikekannalle. Laki (AsK 356/30), jolla laajennus suoritettiin, säädettiin taasen perustuslainsäätämisjärjestyksessä, koska HM 16 §:n ei katsottu enää sisältävän valtuutta tällaisen lain säätämiseen tavallisena lakina.

Sotatilalain suhteen on erityisesti huomattava, että säännökset tulevat noudatettaviksi vain siinä tapauksessa ja senjälkeen, kun tasavallan

presidentti on julistanut valtakunnan tai sen osan sotatilaan, ja julistus on virallisissa sanomalehdissä julkaistu (SotatilaL 1 § 1 mom ja 3 § 1 mom). Virallisella sanomalehdellä tarkoitetaan valtiovarainministeriön alaista suomeksi ja ruotsiksi ilmestyvää virallista lehteä (L virallisesta lehdestä 1 §, VNOS 19 § 2 mom).

Sotatilanjulistus voi aikaisintaan tapahtua silloin, kun todetaan sodan- tai kapinanuhkan olemassaolo ja on määrätty yleinen tai osittainen liikekannallepano. Näin ollen varsin myöhäisenä ajankohtana saattavat SotatilaL:n säännökset olla käytettävissä liikekannallepanon suoritusta ja puolustusvalmiuden kohottamista ajatellen.⁸⁶ Tässä on SotatilaL:n heikkous, koska se ei ota huomioon nykyaikaisen sodankäynnin avauksen yllätyksellisyyttä ja sen mahdollisesti kaappauksellista luonnetta.

Kaikki SotatilaL:n säännökset sellaisenaan eivät ole riittäviä antamaan viranomaisille toimivaltaa säännöksissä mainituissa asioissa, sillä tämä laki on osittain vain valtuuslaki, joka tekee tarpeettomaksi asioiden eduskuntakäsittelyn ja valtuuttaa valtioneuvoston antamaan asioista lakia alempiasteisia säännöksiä, valtioneuvoston päätöksiä, mikäli niistä ei ole jo lailla säädetty.⁸⁷ SotatilaL:n nojalla julkaistut sellaiset säännökset, joiden antamiseen perustuslain mukaan eduskunnan myötäväikutus on tarpeen, on saatettava viipymättä eduskunnan tietoon ja ne on kumottava, jos eduskunta niin päättää (SotatilaL 40 § 1 mom).

Lain nojalla annetut säännökset ovat voimassa siihen saakka, kunnes presidentti antaa julistuksen sotatilan lakkaamisesta (SotatilaL 1 § 2 mom ja 40 § 2 mom).

2. Liikekannallepanun sotavoiman varustaminen

Kun sotatila on voimassa, jota aikaa SotatilaL:n 3 §:n mukaan kutsutaan sota-ajaksi, voivat sotilasviranomaiset antaa ravintoaineita, rehuja, polttoaineita, vaatetustavaroita sekä muita tarvikkeita koskevan pakko-tilauksen lääninhallituksen kautta luovutusvelvollisille kunnille. Milloin

⁸⁶) Kaira: Puolustusvalmius ja hallitusmuoto, Lakimies 1939, s. 409.

⁸⁷) Rytkölä, mt. s. 187

olosuhteet ovat sellaiset, että edellä mainittu tilaustie arvostellaan tilanteeseen nähden liian hitaaksi, voidaan tilaus tehdä maistraatin tai kunnallishallituksen puheenjohtajan välityksellä ja suoritetuista toimenpiteistä on ilmoitettava lääninhallitukselle.

Erittäin kiireellisissä tapauksissa sotilasviranomaiset voivat tehdä tilauksensa suoraan luovuttajille, jolloin toimenpiteistä on ilmoitettava maistraatin tai kunnallishallituksen puheenjohtajalle (SotatilaL 14 § ja 15 §).

Tilauksen täyttämismääräinen voidaan velvoittaa kuljettamaan tilatut tarvikkeet ja välineet ilmoitettuun vastaanottoaikaan (SotatilaL 16 § 1 mom). Toimitetuista tarvikkeista sekä niiden kuljetuksista suoritetaan valtion varoista korvaus (SotatilaL 25 § 1 mom).

Sota-aikana ovat myös noudatettavissa sotalaitokselle rauhan aikana annettavista luontaisuuksista annetun lain (AsK 94/20) säännökset, jotka koskevat muonitukseensa pystymättömän sotaväenosaston oikeutta saada muonitusta, vettä ja rehuja yleensä niiltä yksityishenkilöiltä, joiden luokse osasto on tilapäisesti majoitettu. Ilmoitus luontaisuuksista on tehtävä kuten edellä on selvitetty (SotatilaL 18 §).

SotatilaL velvoittaa aluksen omistajia luovuttamaan aluksensa varaosineen ja tarvikkeineen puolustusvoimain käyttöön sekä oikeutta sotilasviranomaiset varustamaan käyttöön otetut alukset käyttötarkoituksensa mukaisesti. Alusten pakko-otosta on kuitenkin säädettävä asetuksella, jollainen onkin annettu (A alusten ottamisesta puolustusvoimain käyttöön; AsK 547/44). Valtion varoista suoritetaan korvaus aluksen käyttämisestä, sen menetyksestä tai vahingoittumisesta samoinkuin niistä arvoa vähentävistä rakenteellisista muutostöistä, joita alukseen on tehty (SotatilaL 19 § ja 26 §). Korvauksen perusteista on säädetty lailla (AsK 546/44), jonka mukaan korvauksen on oltava kohtuullinen ja maksuperusteet antaa valtioneuvosto.

Moottoriajoneuvojen, polkupyörien ja ilma-alusten omistajat ja haltijat ovat velvolliset puolustusministeriön määräyksellä sota-aikana luovuttamaan ne varaosineen ja tarpeineen puolustusvoimain käyttöön. Näiden ottamisessa voidaan kiireellisessä tapauksessa menetellä soveltaen tarvikkeiden pakkotilausmenettelyä (SotatilaL 20 §). Käytöstä suoritetaan korvaus. Moottoriajoneuvojen ottamisesta on annettu asetus

(A moottoriajoneuvojen ottamisesta puolustusvoimain käyttöön; AsK 472/41).

Hevosten ottamisesta ei SotatilaL:iin sisälly säännöstä, mutta asiasta on säädetty lailla (AsK 338/39) vuonna 1939 ja yksityiskohtaiset määräykset on annettu asetuksella.

Porojen ja koirien luovutus sisältyy SotatilaL:iin, jossa se on säädetty tapahtuvaksi puolustusministeriön päätöksellä (SotatilaL 20 §).

3. Liikekannallepanon suoritusedellytysten luominen

Liikekannallepanon suojaamiseen ja edistämiseen tähtäviä säännöksiä sisältyy SotatilaL:iin useita. Nämä säännökset useissa tapauksissa edellyttävät annettavaksi uusia säännöksiä asetuksella tai valtioneuvoston päätöksellä.⁸⁸⁾

Sotasensuurin saattaminen voimaan tapahtuu asetuksella. Tällöin ryhdytään toimenpiteisiin painokirjoitusten julkaisemisen sekä posti-, lennätin-, puhelin-, radiolaitteiden sekä muiden tiedotusvälineiden käytön valvomiseksi (SotatilaL 7 § 1 mom). Edelleen valtioneuvostolla on valta ryhtyä toimenpiteisiin maanpuolustukseen tai yleiseen turvallisuuden haitallisesti vaikuttavien lausuntojen ja tiedonantojen levittämisen ehkäisemiseksi ja antaa siviilihenkilöille rajoituksia radiolaitteiden, tähytysvälineitten, valokuvauslaitteiden ja muiden sellaisten laitteiden käyttöön ja hallussapitoon nähden (SotatilaL 7 § 2 ja 3 mom).

Valtioneuvosto voi rajoittaa maanpuolustukselle tai yleiselle turvallisuudelle vaarallisten yhdistysten toimintaa tai lakkauttaa ne. Asetuksella voidaan estää haitallisten kokousten pitäminen sekä rajoittaa liikumista paikkakunnalta toiselle ja oleskelua sotilaallisesti tärkeillä paikkakunnilla ja alueilla.

Ampuma-aseiden ja -tarvikkeiden käytöstä ja hallussapidosta voidaan asetuksella määrätä (SotatilaL 8—12 §).

Mikäli asetuksella määrätään, on myöskin sotilaallisesti tärkeiden alueiden ja paikkakuntien viranomaisten noudatettava niitä määräyksiä, joita sotilasviranomaiset yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitämiselle tai maanpuolustukselle tärkeästä asiasta antavat (SotatilaL 13 §).

⁸⁸⁾ Rytkölä, mt. s. 189

Liikekannallepanon suoritukselle saattaa olla merkitystä myös sillä SotatilaL:n säännöksellä, joka oikeuttaa sotilasviranomaiset ottamaan valtioneuvoston oikeuttamina hallintaansa maa-, meri- ja ilmaliikennettä palvelevia laitoksia sekä tiedotuslaitoksia (SotatilaL 21 § 1 mom).

SotatilaL:n ollessa voimassa voivat sotilasviranomaiset ottaa välittömästi hallintaansa rakennuksia ja huoneustoja käytettäväksi perustamisen toimipaikkoina sekä majoitustarkoituksiin. Korvaukset ja kustannukset suorittaa luovuttajalle se viranomainen, joka ottamisen on toimittanut (SotatilaL 23 § 3 ja 4 mom).

Sellainen työnseisaus, joka vaikuttaa haitallisesti maanpuolustukseen ja sotavoiman varustamiseen tai muonitukseen, on valtioneuvostolla valta lopettaa (SotatilaL 34 § 1 mom).

Vielä mainittakoon sekin liikekannallepanon edistämiseen liittyvä säännös, jonka mukaan liikekannallepanossa palvelukseen astuva vapautuu sota-aikana joukko-osastonsa komentajan harkinnan mukaan toistaiseksi vastaamasta riita-asiassa tai selityksen antamisesta hallintoviranomaisen käsiteltävässä asiassa (SotatilaL 37 §).

VI INTER ARMA SILENT LEGES

Sanonnalla inter arma silent leges on sota-aikana oma oikeutuksensa ja se pitää olennaisissa kohdin vieläkin paikkansa, toteavat ERICH ja RYTKÖLÄ teoksissaan.⁹⁹⁾ Ei voidakaan ajatella, että sota-aikaa koskeva lainsäädäntö voisi peittää säännöksillään kaikki tulevaisuudessa mahdollisesti käytävän sodan silloin esiin nostamat asiat.

Pakkotilanteessa pienemmän edun uhraaminen suuremman pelastamiseksi saattaa toimenpiteet selitettäväksi ja oikeutetuiksi, mutta tuo mukanaan aina mahdollisuuden jälkikäteen arvostella suoritettuja toimenpiteitä monin tavoin. Pakkotilan sanelemana tapahtuvan oikeusjärjestyksestä poikkeamisen välttämiseksi maanpuolustusta koskevaa lainsäädäntöä tulisi kehittää ja pitää ajan tasalla jatkuvasti kuten on monilla maanpuolustuksen aloilla tapahtunutkin. Liikekannallepanoa kos-

⁹⁹⁾ Erich: Suomen valtio-oikeus II, s. 344 ja Rytkölä: mt. s. 196.

kevat oikeusnormit ovat riittävät, mutta säännöksiin sisältyy useita, aikaisemmin todettuja epäkohtia, jotka todistavat näiden säännösten ikääntyneisyyttä ja jälkeenjääneisyyttä. Ne olisivat korjattavissa varmuuden, joustavuuden ja nopeuden lisäämiseksi oikeusturvallisuuden silti kärsimättä ja joutumatta kyseenalaiseksi.

KÄYTETYT LYHENTEET

AsiakJulkL	= Laki yleisten asiakirjain julkisuudesta 9.2.1951 (AsK 83/51)
AsevA	= Asetus asevelvollisuuslain soveltamisesta 26.1.1951 (AsK 63/51)
AsevL	= Asevelvollisuuslaki 15.9.1950 (AsK 452/50)
HM	= Suomen Hallitusmuoto 17.7.1919 (AsK 94/19)
ItsehallintoL	= Ahvenanmaan itsehallintolaki 28.12.1951 (AsK 670/51)
KuullL	= Laki julkisista kuulutuksista 2.2.1925 (AsK 34/25)
PIINA	= Asetus puolustusneuvostosta 21.3.1957 (AsK 137/57)
Puola	= Puolustuslaitosasetus 4.2.1960 (AsK 72/60)
SotatilaL	= Laki sotatilasta 26.9.1930 (AsK 303/30)
VNOS	= Valtioneuvoston ohjesääntö 17.12.1943 (AsK 995/43)
VNRatkL	= Laki asiain ratkaisemisesta valtioneuvostossa ja sen ministeriössä 30.3.1922 (AsK 79/22)

LÄHTEET

- Brotherus, K R
Suomen valtiollisen järjestysmuodon kehitys
Porvoo 1963
- Erich, Rafael
Suomen valtio-oikeus II
Porvoo 1925
- Hakkila, Esko
Suomen tasavallan perustuslait
Porvoo 1939
- Jyränki, Antero
Sotavoiman ylin päällikkyyden
Vammala 1967

- Kaira, Kaarlo
Puolustusvalmius ja hallitusmuoto
Lakimies 1939
- Killinen, Kullervo
Demokratia ja totaalinen sota
Porvoo 1956
- Korhonen, A
Suomen historian käsikirja. Edellinen ja
jälkimmäinen osa
Porvoo 1949
- Malmgren, Robert
Sveriges grundlagar
Tukholma 1961
- Merikoski, V
Suomen julkisoikeus pääpiirteittäin I
Porvoo 1966
- Otavan Iso Tietosanakirja: 5. osa
Keuruu 1965
- Puolustustaloudellinen suunnittelukunta
Talouselämän maanpuolustuskysymyksiä
1968
- Pääsikunta
Kenttäohjesääntö. Yleinen osa 1958
- Rytkölä, Olavi
Puolustushallinto
Helsinki 1967
- Saarinen, Eero-Eetu
Ensimmäiset asevelvolliset reservimiehet
Helsinki 1967
- Seitkari, Olavi
Suomeen sijoitettujen sotavoimien liikekannallepanon taustaa v 1863:
Eripainos historiallisesta arkistosta XLVII (1940), ss. 380—395
- Seitkari, Olavi
Vuoden 1878 asevelvollisuuslain syntyvaiheet. Suomen sotilasorgani-
saatio- ja asevelvollisuuskysymys 1860- ja 70-luvulla
Helsinki 1951
- Sotahistoriallinen tutkimuslaitos
Suomen sota 1941—1945. 1. osa
Kuopio 1965
- Tervasmäki, Vilho
Eduskuntaryhmät ja maanpuolustus valtiopäivillä 1917—1939
Mikkeli 1964
- Uotila, Jaakko
Päätösvallan siirtäminen Suomen Valtionhallinnossa
Vammala 1963
- Wrede, R A
Suomen oikeus- ja yhteiskuntajärjestys
Porvoo 1963